

УДК 336.71.078.3

Ю. П. Макаренко,
д. е. н., професор,
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро
А. В. Тригуб,
студентка 4го курсу, бакалавр,
Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ БАНКІВСЬКОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА НАГЛЯДУ

Yu. Makarenko,
Doctor of Economic sciences, professor,
The Dnipropetrovsk National University named after Oles' Gonchar, Dnipro
A. Trygub,
4th year student, bachelor, The Dnipropetrovsk National University named after Oles' Gonchar, Dnipro

CURRENT STATUS AND WAYS TO IMPROVE BANKING REGULATION AND SUPERVISION

У статті розглянуто сутність та роль банківського регулювання та нагляду в Україні, проведено аналіз дотримання банками встановлених економічних нормативів за 2012–2016 роки, виявлено основні проблеми, які перешкоджають розвитку ефективного регулювання та нагляду за діяльністю банків, а також наведено шляхи удосконалення.

In this article reviewed the essence and role of banking regulation and supervision in Ukraine, the analysis of compliance by banks established economic standards for 2012–2016 years, revealed major problems that hinder the development of effective regulation and supervision of banks and provides ways to improve.

Ключові слова: банківське регулювання, банківський нагляд, економічні нормативи, превентивні заходи, норматив кредитного ризику, норматив ліквідності.

Key words: banking regulation and banking supervision, economic regulations, preventive measures, standard credit risk, liquidity standards.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В умовах банківської кризи останніх років особливо яскраво виявилися проблеми, які стосуються банківського регулювання та нагляду. Цими проблемами є недоліки у банківському законодавстві, низький рівень ризик-орієнтованого нагляду та недостатня увага до системних ризиків, відсутність прозорості у процесах безвізного нагляду та інспекційних перевірок. Саме вирішення вищенаведених проблем актуалізує питання щодо здійснення ефективного банківського нагляду та регулювання. Адже саме банківське регулювання та нагляд повинні сприяти якнайшвидшому поверненню довіри населення до банківської системи шляхом визначення та оцінки рівня ризиків у банківській системі, розробці антикризових заходів, упередженню спрямування банківської системи за хибними, ризиковими напрямками, очищення банківської системи від проблемних чи збанкрутілих установ тощо.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Визначення та аналіз основних тенденцій розвитку ефективного банківського регулювання та нагляду є об'єктом робіт багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців. Серед вітчизняних науковців, роботи яких є найбільш фундаментальними та мають особливу наукову цінність, слід відзначити: Барановський О., Гудзь Т., Мороз А., Міщенко В., Поляков В., Суржинський М., Хмарук Т., Хаб'юк О. А серед зарубіжних економістів можна виділити роботи Дж. Сінки, Ж. Матука, Роуз Пітер та інші. Проте залишається багато суперечностей у визначенні основних тенденцій та шляхів удосконалення банківського регулювання та нагляду.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Умовою ефективного банківського регулювання та нагляду є аналіз дотримання банківськими установами

Рис. 1. Економічні нормативи капіталу та ліквідності

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У період нестабільності в економіці та будь-яких кризових явищ особливо зростає роль регулювання та нагляду НБУ.

Терміни "банківське регулювання" та "банківський нагляд" визначені як в економічній та юридичній літературі, так і закріплені законодавчо.

Згідно із Законом України "Про Національний банк України", а саме стаття 1, банківське регулювання є однією із функцій НБУ, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодав-

України обов'язкових економічних нормативів, що виступають орієнтиром для здійснення ефективного банківського регулювання та нагляду.

Метою такого аналізу є своєчасне виявлення проблем у діяльності банків і на цій основі надання певних інструкцій щодо усунення цього ризику.

ства, а банківський нагляд — це система заходів щодо контролю та активних впорядкованих дій НБУ, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких НБУ здійснює наглядову діяльність, законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської

Таблиця 1. Значення економічних нормативів по системі банків України за 2012–2016 рр.

Найменування нормативу	Критичне значення встановлене НБУ	Роки				
		2012	2013	2014	2015	2016
1	2	3	4	5	6	7
Регулятивний капітал (Н1)	не менше 120 млн грн.	17791,9	192916,0	169492,5	99305,4	138526,0
Норматив адекватності регулятивного капіталу (Н2)	не менше 10 %	18,09	17,55	14,03	8,92	13,34
Норматив співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (Н3)	не менше 9 %	14,95	13,85	11,20	-	-
Норматив миттєвої ліквідності (Н4)	не менше 20 %	57,38	50,85	44,94	72,25	59,30
Норматив поточної ліквідності (Н5)	не менше 40 %	84,30	85,81	81,38	78,76	87,40
Норматив короткострокової ліквідності (Н6)	не менше 60 %	90,37	86,96	83,85	88,82	91,01
Норматив макс. розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7)	не більше 25 %	22,31	22,49	22,64	23,13	21,37
Норматив великих кредитних ризиків (Н8)	не більше 800%	174,69	190,58	306,58	551,47	321,28
Норматив макс. розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (Н9)	не більше 25 %	-	-	-	63,72	28,80
Норматив макс. розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9)	не більше 5 %	0,37	0,40	0,21	-	-
Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10)	не більше 30 %	2,24	1,82	1,42	-	-
Норматив інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (Н11)	не більше 15 %	0,09	0,04	0,01	0,002	0,001
Норматив загальної суми інвестування (Н12)	не більше 60 %	3,35	3,26	3,17	1,39	0,64

Таблиця 2. Динаміка зміни економічних нормативів капіталу банку у 2012–2016 роки

Найменування нормативу	Критичне значення встановлене НБУ	Відхилення			
		2012- 2013 pp.	2013- 2014 pp.	2014- 2015 pp.	2015-2016 pp.
Регулятивний капітал (Н1)	не менше 120 млн грн.	+14 924,1	-23 423,5	-70 187,1	39 220,6
Норматив адекватності регулятивного капіталу (Н2)	не менше 10 %	-0,5	-3,5	-5,1	+4,4
Норматив співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (Н3)	не менше 9 %	-1,1	-2,7	-	-

системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку [4].

У нашому розумінні, банківське регулювання покликане встановлювати "правила гри" для комерційних банків, а контроль за їх дотриманням покладено на банківський нагляд [1].

Отже, поняття банківського регулювання та нагляду є взаємодоповнюючими та взаємопов'язаними, оскільки банківський нагляд повинен забезпечувати постійний контроль за дотриманням норм, що регулюють діяльність банків.

Банківський нагляд здійснює свою діяльність через систему заходів, а саме: превентивні та протекційні заходи. Основною групою превентивних заходів банківського нагляду є економічні нормативи.

Економічні нормативи діяльності банків — показники, встановлені Національним банком України з метою регулювання банківської діяльності на основі безвиїзного нагляду для здійснення моніторингу діяльності окремих банків і банківської системи в цілому. [6] Більш наочно ці нормативи наведено на рисунку 1.

Нормативи, які наведено на рисунку 1 є обов'язковими до виконання всіма банками.

Усі групи економічних нормативів призначені для моніторингу банківської діяльності шляхом безвиїзного банківського нагляду.

У таблиці 1 представлено значення економічних нормативів банків в Україні протягом 2012–2016 роки [4].

Для отримання більш детальної інформації далі проаналізуємо зміни економічних нормативів протягом 2012–2016 роки окремо по групах.

Основною групою економічних нормативів відповідно до рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду і більшості нормативно-правових актів цен-

тральних банків країн світу, в тому числі — України, є нормативи капіталу. На основі даних наведених у таблиці 2 проаналізуємо динаміку зміни нормативів капіталу банку протягом 2012–2016 роки (табл. 2).

Проаналізуємо зміни нормативу адекватності регулятивного капіталу (Н2 — норматив платоспроможності), нормативне значення якого не повинно бути нижчим 10% (див. рис. 2). Взагалі, норматив адекватності регулятивного капіталу відображає здатність банку своєчасно і в повному обсязі розраховуватися за своїми зобов'язаннями. Чим вище значення показника адекватності регулятивного капіталу, тим більшу частку ризику беруть на себе власники банку.

Як бачимо з рисунку 2 у 2012 році цей норматив становив 18,9%, що свідчить про значний запас достатності та платоспроможності банків, про здатність більшості банків своєчасно і в повному обсязі розраховуватися за своїми зобов'язаннями грошового характеру. Але у 2013 році норматив адекватності регулятивного капіталу зменшився на 0,54% порівняно з 2012 роком. Тенденція до зменшення збереглась і у наступному році, так у 2014 році Н2 дорівнював 14,03%, що є на 3,52% меншим за попередній рік. У 2015 році відбулося найбільше зменшення показника, на 5,11% порівняно з 2014 роком. Отже, у 2015 році норматив адекватності регулятивного капіталу дорівнював 8,92%, дане значення є меншим за нормативне (10%), що свідчить про зростання ризику для кредиторів-вкладників банку. У наступному році спостерігається позитивна тенденція, Н2 збільшився на 4,42% порівняно з 2015 роком та став дорівнювати 13,34%.

Наступним показником є норматив (коефіцієнт) співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів (Н3). Норматив адекватності основного капіталу встановлюється з метою визначення рівня захисту кре-

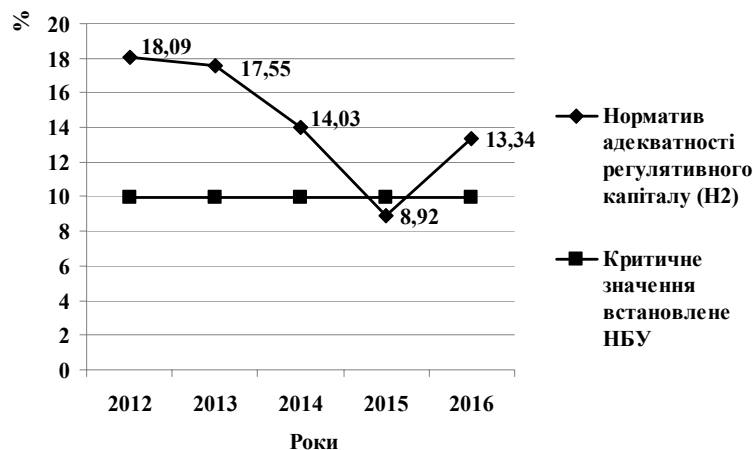

Рис. 2. Динаміка зміни достатності (адекватності) регулятивного капіталу протягом 2012–2016 рр.

Таблиця 3. Динаміка зміни економічних нормативів ліквідності банку у 2012—2016 роки

Найменування нормативу	Критичне значення встановлене НБУ	Відхилення			
		2012- 2013 рр.	2013- 2014 рр.	2014- 2015 рр.	2015-2016 рр.
Норматив миттєвої ліквідності (Н4)	не менше 20 %	-6,5	-5,9	+27,3	-13,0
Норматив поточної ліквідності (Н5)	не менше 40 %	+1,5	-4,4	-2,6	+8,6
Норматив короткострокової ліквідності (Н6)	не менше 60 %	-3,4	-3,1	+5,0	+2,2

диторів та вкладників банку від збитків, які він може понести у разі непередбачуваних ризиків.

За аналізований період норматив адекватності основного капіталу є вищим за нормативне значення (9%), тобто банки мають певний запас регулятивного капіталу. Протягом 2012—2014 років показник зменшився у комерційних банках України з 14,95% до 11,20%, тобто на 3,75%.

Отже, з вищенаведених даних можна зробити висновки, що протягом останніх років спостерігалася тенденція щодо стрімкого скорочення обсягів регулятивного капіталу, зменшення значення нормативу адекватності регулятивного капіталу (Н2) і нормативу адекватності основного капіталу (Н3), найбільш критичні значення даних показників ми спостерігали у 2015 році.

Динаміка значень економічних нормативів капіталу загалом по банківській системі відображає загальний стан системи і дозволяє отримати регулятору інформацію про погіршення платоспроможності банківської системи та на цій основі прийняти необхідні управлінські рішення.

Не менш важливою групою економічних нормативів є нормативи ліквідності, що відображають здатність банківської системи своєчасно і в повному обсязі відповідати за своїми зобов'язаннями перед вкладниками та кредиторами. Нормативи ліквідності відображають миттєву (Н4), поточну (Н5) та короткострокову (Н6) ліквідність банківської системи та свідчать про наявність у банків мінімально необхідного обсягу активів, який потрібен для забезпечення виконання поточних

У таблиці 3 наведено динаміку зміни економічних нормативів ліквідності.

З таблиці 1 та 3 можна зробити висновок, що протягом 2012—2016 років Н4 є вище норми та коливається в межах 44,94—72,25%. Так, у 2012 році даний показник дорівнював 57,38%, а вже наступного року відбулося зменшення до 50,85%, тобто на 6,53%. Най-

менше значення нормативу миттєвої ліквідності спостерігаємо у 2014 році — 44,94%, що менше за 2013 рік на 5,91%. А ось найбільше значення Н4 було у 2015 році та становило 72,25%, а через рік, у 2016 році, воно зменшилось на 12,95% та стало дорівнювати 59,30%.

Що стосується коефіцієнта поточної ліквідності, то він встановлюється для визначення збалансованості строків та сум ліквідних активів та зобов'язань банку. Його нормативне значення становить 40%.

Під час аналізу ми також виявили, що фактичне значення Н5 суттєво перевищує нормативне приблизно у 1,35 рази та знаходиться в межах 78,76—87,40%. Протягом 2013—2015 роки спостерігалось поступове зменшення даного показника, а у 2016 році він стрімко збільшився та став дорівнювати 87,40%. У 2012 та 2013 роках цей показник дорівнював 84,30% і 85,81% відповідно, тобто за рік збільшився на 1,51%. Протягом двох наступних років норматив поточної ліквідності зменшувався в середньому на 3,5% за рік.

Отже, Н5 показує, яку частину поточних зобов'язань банк спроможний погасити за рахунок найбільш ліквідних активів.

Економічне призначення нормативу короткострокової ліквідності (Н6) полягає у контролі за здатністю банку виконувати прийняті ним короткострокові зобов'язання за рахунок ліквідних активів. Законодавчо встановлено і нормативне значення коефіцієнта короткострокової ліквідності не менше 60%.

Провівши аналіз, ми бачимо, що протягом 2012—2016 років комерційні банки України дотримувалися встановлених нормативних показників. А саме у 2012 році норматив короткострокової ліквідності дорівнював 90,37%, а у 2013 році зменшився на 3,41% та став дорівнювати 86,96%. Наступного року також спостерігається зменшення 3,11% і тоді у 2014 році даний норматив дорівнює 83,85%. Вже з 2015 року спостерігається позитивна тенденція до збільшення значення нормативу

Таблиця 4. Динаміка зміни економічних нормативів кредитного ризику банку у 2012—2016 роки

Найменування нормативу	Критичне значення встановлене НБУ	Відхилення			
		2012- 2013 рр.	2013- 2014 рр.	2014- 2015 рр.	2015-2016 рр.
Норматив макс. розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7)	не більше 25 %	+0,2	+0,2	+0,5	-1,8
Норматив великих кредитних ризиків (Н8)	не більше 800%	+15,89	+116	+244,89	-230,19
Норматив макс. розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (Н9)	не більше 25 %	-	-	-	-34,9
Норматив макс. розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9)	не більше 5 %	+0,03	-0,19	-	-
Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10)	не більше 30 %	-0,42	-0,4	-	-

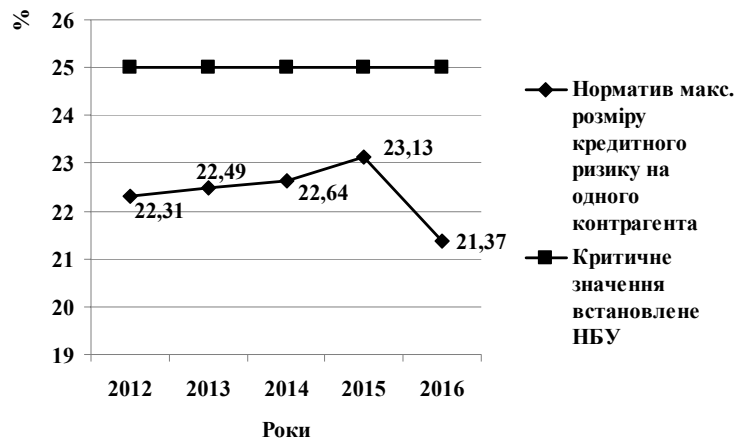

Рис. 3. Динаміка зміни нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента протягом 2012–2016 рр.

короткострокової ліквідності на 4,97%. Найбільше значення даного показника було у 2016 році — 91,01%, тобто у 1,5 рази більший за нормативне значення.

Динаміка нормативів ліквідності не відображає реального стану справ у банківській системі, оскільки в умовах кризи, коли майже всі банківські установи показують від’ємний фінансовий результат, значення економічних нормативів практично не знижуються, а в деяких проміжках часу, навпаки, мають позитивну тенденцію. Тому методика оцінки ліквідності банківської системи на основі існуючих нормативів ліквідності потребує негайного перегляду або переходу до коефіцієнтів ліквідності, запропонованих у Базель III [2].

Щодо економічних нормативів кредитних ризиків, то найбільш гнучким, який дійсно відображає стан справ у банківській системі є норматив великих кредитних ризиків (Н8), а також уведений у дію в червні 2016 року норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов’язаними з банком особами (не більше 25%). Зазначені нормативи відображають ризики банківської системи країни, які пов’язані із кредитуванням великих клієнтів та інсайдерів, що вимагає від Національного банку України посилення нагляду у цій сфері.

Першим показником є норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7), який встановлюється з метою обмеження ймовірних

втрат банку у разі невиконання ним своїх зобов’язань. Далі норматив великих кредитних ризиків (Н8), який розраховується з метою обмеження концентрації кредитного ризику за окремим контрагентом. Нормативне значення нормативу Н8 не повинно перевищувати 8-кратний розмір регулятивного капіталу банку. Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н9) встановлюється з метою обмеження ризику, який виникає під час здійснення операцій з інсайдерами, що може призвести до прямого або непрямого впливу на діяльність банку (нормативне значення Н9 не повинно перевищувати 5%), але даний показник з червня 2015 року не розраховується. Замість нього було введено норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов’язаними з банком особами (Н9) (не більше 25%)

Наступний норматив також з червня 2015 року не розраховується — норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н10) встановлюється з метою обмеження сукупної суми всіх ризиків щодо інсайдерів. Відхилення економічних нормативів кредитного ризику наведено у таблиці 3.

Розглянемо динаміку та аналіз виконання нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента комерційними банками України за 2012–2016 рр. (рис. 3).

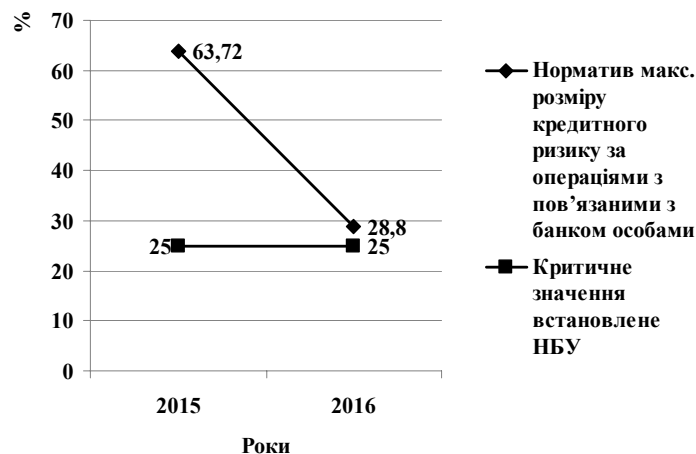

Рис. 4. Динаміка зміни нормативу максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов’язаними з банком особами протягом 2015–2016 рр.

Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента затверджений постановою НБУ становить не більше 25%, з рисунку 3 ми бачимо, що комерційні банки не перевищують встановленого нормативного значення. Так протягом аналізованого періоду значення нормативу Н7 коливалось у межах 21,37—23,13%. Найменше значення даного нормативу дорівнює 21,37% та спостерігалось у 2016 році, а найбільше у 2015 році — 23,13%.

Далі розглянемо динаміку зміни Н9 (не більше 25%) протягом 2015—2016 роки (рис. 4).

З рисунка 4 можна зробити висновок, що у 2015 році цей показник дорівнював 63,72%, тобто перевищував нормативне значення у 2,55 рази, що є негативним явищем. А у 2016 році відбулося значне зменшення цього показника на 34,92% та стало дорівнювати 28,80%, що наближається до нормативного значення.

Щодо нормативів інвестування, то в умовах нерозвиненості вітчизняного фондового ринку вони не мають смислового значення, оскільки порушення нормативних вимог чи хоча б наближення до максимальної межі не спостерігається, а тому в додатковому аналізі динаміки значень нормативів інвестування немає потреби.

З аналізу динаміки основних економічних нормативів діяльності банків України можна зробити висновок, що чинні на сьогодні нормативи не дають змоги проводити ефективний безвізний банківський нагляд, оскільки тільки 4 нормативи (Н1, Н2, Н7 та Н8) дають більш-менш адекватне уявлення про стан справ у банківській системі. За таких умов незрозумілим є підхід Національного банку до нагляду і регулювання банківської діяльності, який супроводжувався непрозорим механізмом виведення банків з ринку.

Виявивши ряд проблем, які існують у системі банківського регулювання та нагляду, можна виокремити такі шляхи удосконалення: [5]

- підвищення рівня капіталізації банків;
- удосконалення підходів до регулювання операцій банків з пов'язаними особами та виявлення реальних обсягів операцій з пов'язаними особами та вжиття заходів, спрямованих на їх зменшення;
- подальше очищення банківської системи від фінансових установ, які є неплатоспроможними, здійснюють відмивання грошей та не дотримуються вимог законодавства;
- удосконалення безвізного нагляду та інспектування банків;
- удосконалення порядку створення та ліцензування банків і банківських об'єднань;
- удосконалення процедур тимчасової адміністрації, реорганізації і ліквідації банків.

ВИСНОВКИ

З проведеного аналізу результативності банківського нагляду та регулювання в Україні можна зробити висновок про низьку його ефективність, яка зумовлена непрозорістю механізму визначення неплатоспроможності банківських установ, спрямованістю на кількісну оцінку достатності капіталу та нехтуванням якісними показниками банківської діяльності, такими, як адекватність регулятивного капіталу та ліквідність.

Зважаючи на кризу в банківській системі України та суттєве погіршення її фінансової безпеки, першочерговими заходами щодо удосконалення банківського нагляду повинні стати заходи із удосконалення ліцензування банківської діяльності з огляду на негативні наслідки діяльності банків з іноземним державним капіталом та викривлення структури кредитних вкладень у вітчизняну економіку, розвитку макропруденційного нагляду за системними ризиками та системно важливими банками, організації ризик-орієнтованого банківського нагляду та підвищення ефективності державного контролю за діяльністю НБУ.

Література:

1. Гудзь Т.П. Банківський нагляд: навч. посібник / Т.П. Гудзь. — К.: Ліра-К. — 2008. — 380 с.
2. Документ Базельського комітету з питань банківського нагляду "Принципи ефективного управління ризиком ліквідності й контролю" (матеріали БКБН, вересень 2008 року) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bis.org>
3. Закон України "Про Національний банк України" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>
4. Значення економічних нормативів по системі банків України 2012—2016 рр. [Електронний ресурс]: Національний банк України — 2014. — Режим доступу: <http://bank.gov.ua>
5. Міщенко В.В. Підвищення ефективності регулювання та нагляду за фінансовим сектором в Україні / В.В. Міщенко // Вісник НБУ. — 2013. — № 8. — С. 4—19.
6. Постанова №315 "Про схвалення Методики розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні" [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua>

References:

1. Hudz', T. P. (2008), *Bankivs'kyj nahliad* [Banking supervision], Lira, Kyiv, Ukraine.
2. Basel Committee on Banking Supervision (2008), "Principles of effective liquidity risk management and control", available at: <http://www.bis.org> (Accessed 23 April 2017).
3. The Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On the National Bank of Ukraine", available at: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/679-14> (Accessed 12 March 2017)
4. The National Bank of Ukraine (2016), "The importance of prudential regulations for the banking system Ukraine 2012—2016", available at: <https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article> (Accessed 23 April 2017).
5. Mischenko, V. V. (2013), "Improved regulation and supervision of the financial sector in Ukraine", *Visnyk NBU*, vol. 8, pp. 4—19.
6. The Verkhovna Rada of Ukraine (2009), Decree №315 "On approval of the method of calculating economic standards of regulation of banks in Ukraine", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0315500-09> (Accessed 12 March 2017).

Стаття надійшла до редакції 07.06.2017 р.